

Prof. UG, hab. Maria Sibińska
 Instytut Skandynawistyki
 Uniwersytet Gdański
 films@univ.gda.pl

Ocena pracy doktorskiej mgr Aleksandry Reginy Wilkus-Wyrwy, zatytułowanej *Forfatterens individuelle estetikk i gjendiktning. En litteraturkritisk studie over Wisława Szymborskas og Czesław Miłosz' norske oversettelser* (Estetyka indywidualna w przekładzie. Krytycznoliterackie studium poezji Wisławy Szymborskiej i Czesława Miłosza w norweskich tłumaczeniach), napisanej pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. Marii Krysztofiak-Kaszyńskiej oraz prof. Bjarnego Markussena.

Autorka ocenianej dysertacji umiejscawia swój projekt badawczy w ramach współczesnej komparatystyki, metodologicznie transdyscyplinarnej lub wręcz „nomadycznej”, zainteresowanej bardziej znajdowaniem kontekstów uwypuklających wzajemne powiązania i zależności niż zaznaczaniem swoistości – narodowych, bądź gatunkowych. Za Grażyną Barbarą Szewczyk możemy powtórzyć, że obecnie „komparatystyka literacka (...) nie odznacza się specyfiką podmiotową ani metodologiczną. To prawda, że metodologie rozmaitych dyscyplin humanistyki dostarczają komparatystom narzędzi do analizy i interpretacji tekstu, jednak jego zrozumienie i odczytanie nie musi być pod- porządkowane wybranej arbitralnej metodzie, wynika bowiem z zakodowanego w nim potencjału interpretacyjnego. Nowa komparatystyka, rezygnując z pytań esencjalnych i rozbudowywania «teoretycznej metanarracji», coraz częściej zwraca się w stronę praktyk interpretacyjnych, proponując spojrzenie na tekst z różnych komplementarnych perspektyw”¹. Należy dodać, że w tak pojmowanej komparatystyce namysł translatologiczny, dyscyplina rozwijająca się dynamicznie od lat siedemdziesiątych XX w, odgrywa coraz istotniejszą rolę.

Doktorantka postawiła zbadać, czy i w jakim stopniu możliwe jest oddanie immanentnych cech danej poezji w przekładzie (zob. str.4). Tym samym, podkreśliła istotne znaczenie nie tylko samej recepcji oraz socjolingwistycznych aspektów procesu przekładu, ale zwróciła uwagę na cechy indywidualne twórczości zarówno analizowanych polskich poetów, a jak i ich tłumaczy (co ma niebagatelne znaczenie w przypadku przekładów, których autorzy sami są uznanymi literatami). Tym samym przyjęła perspektywę poetyki przekładu artystycznego, do której zadań – w ujęciu wielokrotnie przywołanego przez doktorantkę Edwarda Balcerzana - należy dociekanie „w jaki sposób istnieje literackie dzieło tłumaczone z języka obcego”. Balcerzan dodawał przy tym, że poetyka przekładu powinna „uzyskać dowody na to, że choć przekład jest także «normalnym» dziełem

¹ Szewczyk B.G., Literatura – kultura – dialog. Problemy i dylematy współczesnej komparatystyki literackiej, Transfer. Reception Studies ; T. 1, Cykulacja Literatury niemieckojęzycznej i polskiej w XXI wieku, 2016, s. 24.

literackim, choć rządzą nim te same prawa strukturalne, to jednak istnieje on inaczej niż utwory literatury rodzimej”².

***

Skartografowanie obecności w norweskim krwiobiegu literackim dwójki polskich noblistów, Wisławy Szymborskiej i Czesława Miłosza, a jednocześnie podjęcie się analizy norweskiej szaty językowej, w jakiej zaistniała twórczość wspomnianych poetów, jest zadaniem ambitnym, pionierskim i niewątpliwie przecierającym liczne szlaki badawcze. Przedstawioną do oceny rozprawę mgr Aleksandry Regny Wilkus-Wyrwy, która powstała w ramach umowy „Cotutelle” między Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz norweskim Uniwersytetem w Agder, czytałam zatem z wielkim zainteresowaniem i prawdziwą przyjemnością.

Opis i ocena merytoryczna pracy

Dysertacja została przygotowana w języku norweskim, świetnie przez doktorantkę opanowanym. Liczy 279 stron i jest bardzo dobrze skomponowana, podzielona na celnie zatytułowane rozdziały i podrozdziały. Oprócz dwunastostronicowego „Wstępu” (Innledning), w którym doktorantka formułuje cel i perspektywy badawcze oraz dobrze umocowanych w wywodzie pięciostronicowych „Wniosków końcowych” (Avsluttende konklusjoner), dysertacja zawiera trzy zasadnicze części: „Podstawa teoretyczno-metodologiczna” (Den teoretisk-metodologiske bakgrunnen) s. 17-46, „Modele analityczne w zarysie teoretycznym” (Analysemodeller i et teoretisk riss) s. 47-108, oraz „Analizy” (Analyser) s. 109 – 230. W części uzupełniającej znajdziemy „Appendix”, zawierający analizowane w pracy teksty poetyckie Cz. Miłosza i W. Szymborskiej wraz z norweskimi przekładami (s. 253-271) oraz streszczenie w języku polskim. Respekt budzi obszerna bibliografia, świadcząca zarówno o dobrej orientacji doktorantki w problematyce, jak i o jej staranności naukowej. Bibliografia została pogrupowana wokół kluczowych dla rozprawy zagadnień (twórczość Miłosza i Szymborskiej, zagadnienia translatologiczne, oraz „pozostałe”- w tym istotniejsze przekłady literatury polskiej w Norwegii).

W rozdziale dotyczącym podstawy teoretyczno-metodologicznej rozprawy jej autorka podejmuje próbę sprecyzowania norweskiej terminologii związanej z procesem transpozycji tekstu źródłowego na tekst w języku docelowym. Konfrontuje przy tym pojęcia norweskie z terminologią polską i niemiecką. Zwraca też uwagę na relację między estetyką oryginału a procesem kontekstualizacji tekstu w kulturze docelowej. Nieco w tym kontekście zastanawia stanowisko doktorantki, która z jednej strony bada i podkreśla istnienie różnicy między OVERSETTELSE (tłumaczenie) a GJENDIKTNING (tłumaczenie wolne), a z drugiej deklaruje używanie owych terminów synonimicznie – zgodnie z konwencją, wynikającą z chęcią zróżnicowania wypowiedzi (s.19).

² Balcerzan E., Poetyka przekładu artystycznego (<https://pl.scribd.com/document/211814251/Balcerzan-Poetyka-Przekadu-Artystycznego>).

W kolejnej części zaprezentowane zostają dwa modele analizy tekstów docelowych, podporządkowane dwóm odmiennym sytuacjom, towarzyszącym transpozycji tekstu z języka poleskiego na norweski. Na „model auratyczny” Waltera Benjamina, łączący czasoprzestrzeń w sposób umożliwiający uchwycenie napięcia między tym co odległe a tym co bliskie, doktorantka zdecydowała ze względu na specyfikę tekstu wyjściowego - poezji Wisławy Szymborskiej (której „auratyczności” doktorantka między innymi poszukuje w napięciu wynikającym z wirtuozijnego kruszenia związków frazeologicznych oraz napięć między „maksymalizmem treści” a „minimalizmem formy”).

Drugi model, opisujący swoistą relację w procesie translatoologicznym, autorka na użytek rozprawy nazwała „modelem poety-tłumacza”. Na proces powstawania tekstu docelowego w przypadku tłumaczenia twórczości Miłósza wpłynął bowiem ukształtowany – a w warunkach norweskich wręcz skanonizowany – świat poezji przekładającego jego utwory Paala Brekke, twórcy w Norwegii znanego i uznanego. Brekke zaznaczył silnie swą obecność w norweskim krajobrazie literackim w II połowie XX wieku - w roli pisarza (którego język poetycki kształtował się w latach czterdziestych XX wieku pod wpływem szwedzkich modernistów), opiniotwórczego krytyka literackiego, a także tłumacza (między innymi autora przekładu *Ziemi jałowej* T.S. Eliota, co – jak podkreśliła doktorantka – łączyło go z Miłoszem-tłumaczem). Doktorantka przywołuje w tej sekwencji również inne sylwetki norweskich poetów-tłumaczy. Są nimi Olav H. Hauge og Georg Johannesen. (W tym miejscu sugestia recenzenta: artystyczne pokrewieństwo Paala Brekke ze szwedzkimi modernistami lat czterdziestych, którzy wywarli bardzo silny wpływ na norweskiego kolegę, zarówno jeśli chodzi o obraz świata, jaki język służący jego opisaniu, należałoby być może szerzej scharakteryzować, a nie tylko skonstatować, por s. 108).

Kolejny rozdział („Analizy”) stanowi centralną - nie tylko ze względu na objętość – część pracy i jest dowodem opanowania przez doktorantkę narzędzi analizowania tekstu literackiego, przeprowadzanego w sposób przekonujący, a także świadczący o jej wysokiej kompetencji kulturowej i językowej; o jej bardzo dobrej znajomości zarówno kultury norweskiej, jak i polskiej. Rozdział ten otwierają ciekawe uwagi na temat roli antologii tekstów tłumaczonych, mogących (jak chcą niektórzy badacze) przeciwdziałać negatywnemu manipulowaniu obrazem obcej literatury w „kraju gospodarzy”. Antologie mogą też petryfikować funkcjonujące na temat danej kultury stereotypy, lub tworzyć narracje podobne historiom literatury, w tym sprzyjać powstawaniu kanonu literackiego. Jawią się również jako cenny materiał badawczy zarówno dla socjologów kultury, jak i dla translatoologów (zwłaszcza wydania dwujęzyczne).

Na kompozycji rozdziału zatytułowanego „Analizy” wyraźnie zaważyła perspektywa komparatystyczna, której podporządkowana została dysertacja. Po podrozdziale omawiającym centralne cechy twórczości W. Szymborskiej, która – jak to ujął cytowany przez doktorantkę Adam Boniecki - ludzi „leczyła ze skłonności do hipokryzji i pychy”. Elementami w poezji noblistki, którym w pracy poświęcono szczególną uwagę były: wiersz wolny, mówiące „ja” oraz entuzjazm pomagający czytelnikowi przyjmować gorzkie pigułki „przeciwko hipokryzji i pysze”, przejawiający się m.in. groteską,

(auto)ironią, upodobaniem do absurdu. Podkreślone zostały też zamilowanie poetki do mowy potocznej, swoboda zonglowania regułami semantycznymi i fonetycznymi prowadząca do ustanawiania własnych, niepowtarzalnych reguł i tworzenia sieci powiązań semantycznych, fonetycznych, leksykalnych, z którymi przyszło mierzyć się tłumaczom. Podrozdział zajmujący się analizą przekładu poezji, która wyszła spod pióra noblistki, został podporządkowany trzem perspektywom, przy których formułowaniu doktorantka inspirowała się pracami swojej Promotorki, prof. Marii Krysztofiak-Kaszyńskiej. Mowa tu o „kodzie leksykalno-semantycznym”, „kodzie kulturowym” i „kodzie estetycznym”. Doktorantka w błyskotliwej analizie wykazała, że o ile tłumacze Szymborskiej znajdowali rozwiązania umożliwiające im w dużym stopniu transponowanie aury estetycznej na język norweski, to kod kulturowy oraz leksykalno-semantyczny świata poetyckiego noblistki nastęrczał im bardzo poważnych trudności.

Podrozdziały poświęcone poezji Cz. Miłosza cechuje odmienna dynamika. Pierwszy z nich tworzy dwa portrety: polskiego noblisty i norweskiego poety-tłumacza. Drugi analizuje dwa elementy warunkujące różnice (i wynikające z nich napięcia) między polską poezją a jej norweskim przekładem, w którym ukształtowane wcześniej uniwersum poetyckie tłumacza-poety przesłoniło przekładany tekst wyjściowy. Są to: odmienne u obu poetów doświadczenia wojny, która wpłynęła na postrzeganie rzeczywistości oraz różnie pojmowana rola społeczna poety i poezji - w tym w kwestii politycznego zaangażowania literatury i jej twórcy, a także zderzenie polskiego ducha indywidualizmu z poczuciem obowiązku budowania wspólnoty wybrzmiewającym u Paala Brekke (Na marginesie można dodać, że ta ostatnia cecha, czyli konieczność podporządkowania się duchowi wspólnoty, wydaje się być etyczną dominantą literatury tworzonej w Skandynawii).

Na zakończenie wypada stwierdzić, że do przedstawionej rozprawy – oprócz sygnalizowanych wcześniej sugestii - mogę zgłosić jedynie marginalne uwagi:

- w kwestii systemu przypisów: zapis źródła, które było przywołane co najmniej dwa razy jako «Jf. note^x, s. ...» („por. przypis ^x, s....”) jest zabiegiem na pewno stosowanym, ale utrudniającym czytelnikowi orientowanie się w tekście. Być może przygotowując tekst do druku należałoby taki zapis zastąpić innym, podającym źródło w sposób bezpośredni.

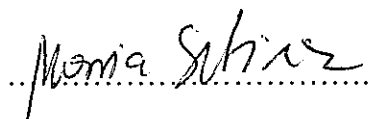
- pisząc w streszczeniu polskim o zaangażowaniu Paala Brekke w latach pięćdziesiątych XX wieku w debatę wokół estetyki modernizmu, wobec której część ówczesnych norweskich elit twórczych była wyraźnie niechętna, czyli o tak zwanej „*tungetaledebatten*”, doktorantka niezbyt trafnie tłumaczy nazwę owego zjawiska jako „debata o ciężkiej mowie”. Przeciwnikom modernizmu chodziło o ironiczne przywołanie „mówienia językami” czyli glosolalii. Należałoby więc zaproponować termin ujawniający taką konotację („debata o mówieniu językami”? „debata o glosolalii”?)

- w bibliografii (oraz w samym wywodzie) zabrakło mi odnotowania prac translatologicznych Grażyny Barbary Szewczyk, wybitnej germanistki poruszającej się w obszarach współcześnie definiowanej komparatystyki, znawczyni literatury skandynawskiej (w tym norweskiej), której głos jest od kilku dekad obecny w polskim namyśle nad sztuką przekładu.

Wnioski

Postawione sobie cele doktorantka starannie realizuje, a zakreślony szeroki kontekst rozważań zasługuje na wielkie uznanie. Jak to już zostało wspomniane, niniejsza dysertacja została napisana w języku norweskim, co określiło tym samym adresatów prowadzonego w niej wywodu: są nimi - oprócz skandynawistów zarówno z ośrodków krajowych, jak i zagranicznych - czytelnicy skandynawscy. Wśród podporządkowanych głównym celom zadań, autorka rozprawy wymienia chęć krzewienia zainteresowania porównawczymi badaniami translatologicznymi w Norwegii. Po zapoznaniu się z rozprawą można stwierdzić, iż ma ona szansę stać się ważnym głosem w skandynawskiej debacie translatologicznej, gdyż ze względu na zaprezentowany w niej warsztat badawczy bez wątpienia zasługuje na opublikowanie. Jednym z kierunków badań, które z pewnością skorzysta z ustaleń doktorantki, będzie – oprócz dyskursu translatologicznego, namysł nad wzajemnymi kulturalnymi powiązaniem między Polską a Skandynawią.

Z ogromną przyjemnością i głębokim przekonaniem stwierdzam, że dysertacja *Forfatterens individuelle estetikk i gjendiktning. En litteraturkritisk studie over Wisława Szymborskas og Czesław Miłosz' norske oversettelser*, świadczy o badawczej dojrzałości jej autorki. Tym samym wnioskuję o dopuszczenie pani mgr Aleksandry Reginy Wilkus-Wyrwy, do dalszych etapów przewodu doktorskiego, w myśl obowiązującej ustawy.

Maria Sibińska

Gdańsk, 25.06.2018